

Kapłani wpisani w dzieje miasta Wielunia

Na przestrzeni ponad siedmiowiekowych dziejów wieluńskiego Kościoła¹, spośród licznej rzeszy kapłanów, którzy pełnili służbę bożą w wieluńskiej wspólnocie religijnej, było wielu, którzy zapisali się w dziejach miasta jako gorący patrioci, wspierający w latach niewoli i okupacji hitlerowskiej wolnościowe i narodowo-patriotyczne aspiracje Polaków, działających na niwie społecznej, w dziele upowszechniania oświaty i kultury, ochrony dziedzictwa kulturowego, upowszechniania wiedzy historycznej o Wieluniu i ziemi wieluńskiej.

W niniejszym opracowaniu przedstawiamy sylwetki kilku kapłanów szczególnie zasłużonych dla miasta oraz wieluńskiego Kościoła².

1. Ks. Jan Godorowski

Ks. Jan Godorowski urodził się 6 lutego 1857 r. w Izbicy w drobno-mieszczańskiej rodzinie³. Po ukończeniu gimnazjum realnego we Włocławku wstąpił do seminarium duchownego w tymże mieście, a po 4 latach studiów teologicznych został skierowany w 1876 roku na dalsze studia w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie otrzymał stopień kandydata świętej teologii. Po czterech latach powrócił do kraju, pełniąc obowiązki wikariusza w Izbicy w powiecie kolskim, a od września 1880 roku do marca 1882 roku był wikariuszem w Wieluniu. Następnie pełnił posługę kapłańską w kościele kolegiackim w Kaliszu, a od maja 1890 r. do 1918 r. był po ks. Antonim Michalskim proboszczem w Wie-

STANISŁAW TADEUSZ OLEJNIK – dr hab. nauk humanistycznych w zakresie historii, założyciel Muzeum Ziemi Wieluńskiej, Towarzystwa Przyjaciół Wielunia i Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego, emerytowany pracownik naukowy Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach – Filia w Piotrkowie Trybunalskim, autor licznych publikacji historycznych i członek Rady Towarzystw Naukowych Polskiej Akademii Nauk.

¹ S. ZABRANIAK, *Wieluński ośrodek kościelny w okresie staropolskim*, Lublin 2004.

² Autor przedstawia sylwetki tylko kapłanów już nieżyjących.

³ T. OLEJNIK, *Leksykon miasta Wielunia*, Wieluń 2007, 94-95.

luniu. Parafia wieluńska, należąca do diecezji kujawsko-kaliskiej we Włocławku, miała wówczas 3 kościoły filialne (pofranciszkański, popijarski, poaugustiański) i obejmowała także podwieluńskie wsie: Bugaj, Dąbrowa, Gaszyn i Niedzielsko. Od 1913 r. był dziekanem dekanatu wieluńskiego, który swym zasięgiem obejmował parafie ówczesnego powiatu wieluńskiego.

W latach wielkiego wrzenia rewolucyjnego w Królestwie Polskim (1905-1907)⁴ okazał swój patriotyzm, będąc współorganizatorem manifestacji patriotycznych, podczas których wielunianie domagali się przywrócenia w szkołach i w życiu publicznym języka polskiego oraz swobód demokratycznych. W 1905 r. na mogile powstańców 1863 r. w Lasku Miejskim ustawiono krzyż, a okolicznościowe przemówienia patriotyczne wygłosili: nauczyciel Henryk Grzankowski i ks. Jan Godorowski. W dniach 9-16 sierpnia 1906 r. był organizatorem pielgrzymki wielunian do Sanktuarium Maryjnego na Jasnej Górze. Jej religijno-patriotyczny charakter podkreślał niesiony przez pielgrzymów sztandar o barwach biało-czerwonych z ukoronowanym Orłem Polskim.

W 1918 r. ks. J. Godorowskiego przeniesiono na probostwo w Burzeninie w powiecie sieradzkim, gdzie zmarł 27 grudnia 1918 r. na tyfus płamisty i tam został pochowany.

W okresie pełnienia swej posługi kapłańskiej w Wieluniu dał się poznać mieszkańcom wieluńskiej parafii jako gorliwy kapłan, nauczyciel religii w Prywatnym Gimnazjum Żeńskim Pelagii Zasadzińskiej i Szkole Realnej Męskiej Polskiej Macierzy Szkolnej, jako gorący patriota, ale także jako miłośnik bogatej historii Wielunia. W gazetach wychodzących w Kaliszu i Piotrkowie publikował drobne artykuły poświęcone przeszłości Wielunia i wieluńskiego Kościoła. W 1890 roku na łamach piotrkowskiego „Tygodnia” opublikował m.in. artykuł o Wieluniu (*Wieluń*, „Tydzień” 1890, nr 28, s. 2-3). Pisał o Wieluniu jako o mieście „pięknym dobrze zabudowanym, miłym i czystym”. W tymże roku na łamach tegoż tygodnika (nr 37 i nr 40) opublikował artykuł poświęcony dziejom klasztoru oo. augustianów w Wieluniu (*Klasztor oo. Augustianów w Wieluniu*), a w roku następnym (1891, nr 39) artykuł poświęcony zabytkowej ambonie w byłym kościele kolegiackim (*Opis ambony z XVI w. w Wieluniu*). W 1907 roku w „Kalendarzu Kaliskim” opublikował artykuł o Wieluniu (*Miasto Wieluń*), w 1908 roku także w „Kalendarzu Kaliskim” pisał o cechach wieluńskich. Pisywał także do „Gazety Kali-

⁴ TENŻE, *Wieluńskie w latach rewolucji 1905-1907*, RW 5 (2005), 195-204.

skiej”. Był zatem pierwszym kapłanem, który starał się zgłębiać wiedzę o dziejach królewskiego miasta Wielunia i ją upowszechniać.

2. Ks. Wincenty Przygodzki

Kapłanem, który nie tylko swą posługą duszpasterską, ale także działalnością społeczną, samorządową i polityczną wpisał się w dzieje Wielunia, był ks. Wincenty Przygodzki⁵. Urodził się w 1870 r. w Ręcznie w powiecie piotrkowskim, w wielodzietnej rodzinie włościańskiej. Po ukończeniu szkoły elementarnej w swej rodzinnej wsi, a następnie gimnazjum piotrkowskiego, przez pewien okres czasu uczęszczał do Szkoły Technicznej prowadzonej przez Zarząd Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej w Warszawie, by ostatecznie w roku 1888 rozpocząć studia w Seminarium Duchownym we Włocławku. Po ukończeniu seminarium pełnił posługę kapłańską jako wikariusz w Uniejowie w powiecie tureckim, w Bogdanowie w powiecie piotrkowskim i w Siemkowicach w powiecie wieluńskim. Od roku 1900 był kolejno proboszczem parafii Jedlno k. Brzeźnicy, Naramice w powiecie wieluńskim i od 1907 r. Czarnożyły k. Wielunia. W tej ostatniej parafii, gdzie pasterzował przez 12 lat, dał się poznać nie tylko jako wzorowy duszpasterz, czego dowodem była przeprowadzona z rozmachem przebudowa zabytkowego kościoła parafialnego, ale także, wzorem ks. Wacława Blizińskiego z Liskowa w Kaliskiem, jako oddany swej parafii organizator życia społecznego. W latach 1911-1912 był współzałożycielem Towarzystwa Spożywczego „Przyszłość” w Czarnożyłach, spółdzielczej mleczarni, Kółka Rolniczego (1911) i Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego (1912), którego przez kilka lat był prezesem. Był też członkiem powstałego w Wieluniu w 1913 r. oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

W latach I wojny światowej, gdy powiat wieluński znalazł się pod okupacją niemiecką, a władze okupacyjne zezwalały na rozwój polskiego szkolnictwa, założył szkoły ludowe w Gromadzicach i Hucie Czarnożylskiej oraz ochronkę w Czarnożyłach. Był też animatorem życia kulturalnego i założycielem czytelnicy ludowej w Czarnożyłach. Po wielkim pożarze, jaki nawiedził Czarnożyły w 1916 r., był inicjatorem założenia Ochotniczej Straży Ogniowej (1917). Organizował też Komitet Niesie-

⁵ Obszerne biografie ks. Wincentego Przygodzkiego opracowali: J. ZWIĄZEK, *Przygodzki Wincenty*, PSB 29, 163-164; TENŻE, *Przygodzki Wincenty*, SPTK 6, 736-737; J. KSIĄŻEK, *Ks. Wincenty Przygodzki – kapłan, działacz społeczny, polityczny oraz regionalista*, RW 4 (2004), 39-67; T. OLEJNIK, *Leksykon miasta Wielunia*, 250-251.

nia Pomocy Ubogim, bowiem w wyniku zniszczeń spowodowanych działaniami wojennymi zarówno na wsiach, jak też w większych miastach widmo głodu zagrażało znacznej części ludności.

Doceniając wielkie zaangażowanie duszpasterskie, jak również owocną działalność społeczną ks. W. Przygodzkiego, biskup diecezji kujawsko-kaliskiej, Stanisław Zdzitowiecki, przeniósł go w sierpniu 1918 r. do Wielunia, gdzie objął jedyną wówczas w Wieluniu parafię z siedzibą w byłym kościele kolegiackim.

Zdobyte bogate doświadczenia w pracy społecznej i narodowo-patriotycznej rozwinął w ciągu długoletniej pracy duszpasterskiej na placówce w Wieluniu, już w niepodległej Polsce. Z wielką pasją i zaangażowaniem oddawał się pracy mającej na celu utrwalenie bytu niepodległego ojczyzny, skupienie w granicach odrodzonej ojczyzny zagrabionych przez zaborców polskich ziem. Był współzałożycielem Komitetu Obrony Lwowa i Małopolski Wschodniej, angażował się w działalność na rzecz zjednoczenia Śląska z Macierzą, wchodząc w skład Komitetu Pomocy Powstańcom Śląskim i Wieluńskiego Komitetu Plebiscytowego. Był autorem patriotycznych odezw do mieszkańców ziemi wieluńskiej w sprawie niesienia pomocy materialnej Ślązacom pragnącym zjednoczenia z odrodzoną Polską⁶.

Gdy Polska zmagala się z najazdem bolszewickim, ks. W. Przygodzki działał aktywnie w stowarzyszeniu Patronat nad Żołnierzem Polskim, był też współzałożycielem wieluńskiego oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża.

Angażował się również w rozwój życia kulturalnego miasta. Był m.in. prezesem Wieluńskiego Towarzystwa Muzycznego „Lutnia”⁷, jednym z założycieli Towarzystwa Biblioteki Publicznej im. Stanisława Staszica, inicjatorem powołania Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, działał aktywnie w kole Polskiej Macierzy Szkolnej. Wspólnie z Felicją Rymarkiewiczową zabiegał o utworzenie w Wieluniu muzeum regionalnego⁸, o nadawanie wieluńskim ulicom nazw nawiązujących do tradycji miejscowych, bohaterów narodowych i ludzi kultury. Wspierał rozwój ruchu harcerskiego, wchodził w skład zarządu powstałego w 1928 r. Koła Przyjaciół Harcerzy, któremu przewodniczyła Zofia Kulczycka⁹.

⁶ T. OLEJNIK, *Udział ziemi wieluńskiej w walkach o zjednoczenie Śląska z Macierzą w latach 1919-1921*, „Kwartalnik Opolski” 17 (1971) 3, 92-110.

⁷ TENŻE, *Z tradycji kulturalnych Wielunia*, „Siódma Prowincja” (1996) 1, 5-8.

⁸ TENŻE, *Muzeum Ziemi Wieluńskiej w Wieluniu. Dzieje, zbiory, działalność (1964-1984)*, Warszawa – Łódź 1987.

⁹ ARCHIWUM PAŃSTWOWE W ŁODZI ODDZIAŁ W SIERADZU (APŁOS), Starostwo Powiatowe

Jako radny Rady Miejskiej usilnie zabiegał o poprawienie bazy lokalowej wieluńskich szkół, latem 1926 r. wchodził w skład Społecznego Komitetu Budowy Szkoły w Wieluniu¹⁰.

Jego największy wkład w rozwój i upowszechnianie oświaty w Wieluniu polegał na ratowaniu zagrożonego bytu wieluńskiego Gimnazjum Męskiego im. Tadeusza Kościuszki. Już od 1924 r. był prezesem Rady Opiekuńczej Szkoły. W 1925 r., w celu dopomożenia niezamożnym uczniom tej szkoły, powstało Towarzystwo Wpisów Szkolnych przy Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki, które gromadziło fundusze na opłatę czesnego niezamożnym uczniom. Członkiem Zarządu tegoż Towarzystwa został ks. W. Przygodzki. W tymże roku przedstawiciele Rady Opiekuńczej szkoły w osobach ks. W. Przygodzkiego, Stanisława Tarnowskiego z Rudlic i ks. Hipolita Zielińskiego z Cieszęcina zajęli się wyegzekwowaniem zapisu testamentowego na rzecz szkoły sporządzonego przez właściciela Galewic Kazimierza Myszkowskiego w 1908 r. jako fundusz stypendialny jego imienia. Egzekutorem tego testamentu został Dutkowski z Sokolnik¹¹.

Mimo podejmowanych działań, wobec niemożności opłacania wysokich kosztów opłat za naukę, radykalnie zmniejszała się liczba uczniów w szkole, co skutkowało gwałtownie pogarszającą się jej sytuacją ekonomiczną¹². Dla ratowania zagrożonego bytu szkoły powstało w 1925 r. Towarzystwo Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Wieluniu¹³. Jego założycielami byli: ks. prałat W. Przygodzki, Stanisław Szmidel, Zygmunt Wierusz-Walknowski, Józef Sobiński, Zygmunt Łączkowski, Józef Kasiński i dyrektor szkoły – ks. Wacław Jezierski. W 1926 r. Urząd Wojewódzki w Łodzi zarejestrował to stowarzyszenie¹⁴.

Mimo wysiłków podejmowanych przez dyrekcję szkoły, jak również Zarząd Towarzystwa oraz Radę Opiekuńczą, nad tą ważną dla Wie-

Wieluńskie (SPW), sygn. 278, 6.

¹⁰ „Głos Ziemi Wieluńskiej” (1926) 27, 2.

¹¹ T. OLEJNIK, *Gimnazjum Męskie im. Tadeusza Kościuszki w Wieluniu w latach 1906-1918. Przyczynek do dziejów wieluńskiego szkolnictwa*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 3 (1986), 45-55.

¹² TENŻE, *Wieluń. Dzieje miasta (1793-1945)*, Piotrków Trybunalski 2003, 381-388.

¹³ APŁOS, SPW, sygn. 40, 125. Stowarzyszenie wciągnięto do rejestru stowarzyszeń i związków województwa łódzkiego w 1925 r. pod nr 1320, a fakt jego powstania ogłoszono w Dzienniku Urzędowym Województwa Łódzkiego.

¹⁴ ARCHIWUM PAŃSTWOWE W ŁODZI (APŁ), Urząd Wojewódzki Łódzki (UWL), sygn. 2390; APŁOS, Powiatowa Komenda Policji Państwowej (PKPP), sygn. 254, brak paginacji.

lunia placówką oświatową zawisła groźba upadku. Czynione zabiegi, by Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przejęło wieluńskie gimnazjum pod swą opiekę, nie odnosiły pozytywnych skutków. W zaistniałej sytuacji ks. W. Przygodzki oraz pozostali członkowie Zarządu Towarzystwa zwrócili się w 1931 roku z prośbą do biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny, o przejęcie szkoły przez kurię biskupią i roztoczenie nad nią opieki. Tak też się stało. W listopadzie 1932 r. bp Teodor Kubina zatwierdził statut Towarzystwa Przyjaciół Gimnazjum Biskupiego w Wieluniu, którego był inicjatorem. Prezesem Towarzystwa został ks. Emanuel Hadaś – proboszcz osjakowski, sekretarzem Roman Kuczamer.

Celem Towarzystwa było tworzenie wśród społeczeństwa przychylnej atmosfery dla szkoły, gromadzenie funduszy na jej rozwój, wspieranie materialne zdolnych, a niezamożnych uczniów. Do organizatorów Towarzystwa należeli: ks. W. Przygodzki, ks. E. Hadaś, inż. Jan Bolesław Kępiński, Mieczysław Rogacki, Jan Matejef, Mieczysław Kiełkiewicz, Wiesław Przedpełski, Tadeusz Świdorski, ks. dr Stanisław Ufniarski, Edward Grabiński i ks. Alojzy Świerc¹⁵. Zarząd wybrany 27 października 1932 r. na okres 3 lat stanowili: prezes – ks. Emanuel Hadaś, Maria Kurnatowska, Mieczysław Kiełkiewicz, Roman Kuczamer, ks. Franciszek Zientara, inż. S. Gadomski i Lucjan Bugajski. Towarzystwo liczyło 228 członków z terenu diecezji częstochowskiej, głównie jednak z Wielunia i powiatu wieluńskiego¹⁶.

Na czele powołanej przez biskupa Rady Gospodarczej Szkoły stanął ks. W. Przygodzki. Pod jego sprężystym kierownictwem i opieką biskupa T. Kubiny nie tylko uratowano byt szkoły, ale nastąpił jej dynamiczny rozwój. Dokonano przebudowy budynku, obok szkoły wzniesiono salę gimnastyczną z bursą im. ks. biskupa Teodora Kubiny¹⁷, a po kilku latach przy ul. Farnej (Sienkiewicza) wybudowano piętrowy budynek bursy¹⁸. Od przejęcia szkoły przez częstochowska kurię biskupią jej dyrektorami byli: ks. Stanisław Ufniarski (1 IX 1932 – 6 VII 1934), ks. Stefan Banaśński (7 VII 1934 – 20 VII 1939) i ks. Ludwik Gietyngier (1 IX 1939 – z powodu wybuchu wojny nie objął stanowiska).

¹⁵ APŁOS, SPW sygn. 789, 48.

¹⁶ APŁOS, SPW, sygn. 936.

¹⁷ „Echo Wieluńskie” (z 16 V 1933).

¹⁸ Budynek ten uległ zniszczeniu podczas bombardowania Wielunia przez hitlerowską Luftwaffe w dniu 1 IX 1939 r.

Ks. W. Przygodzki wspierał też pozostałe wieluńskie szkoły średnie i zawodowe: Prywatne Gimnazjum Żeńskie Pelagii Zasadzińskiej¹⁹, będąc członkiem Koła Rodziców i Przyjaciół Szkoły, oraz Towarzystwa Publicznej Szkoły Doksztalającej Zawodowej²⁰. Był też prezesem Zarządu Powiatowego Towarzystwo Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych²¹, którego celem było gromadzenie środków finansowych na budowę szkół. Należał przy tym do nielicznej grupy kapłanów, którzy zabiegali o ochronę dziedzictwa kulturowego miasta Wielunia, dokumentowanie jego dziejów, gromadzenie i zabezpieczanie archiwaliów odnoszących się do dziejów Wielunia i ziemi wieluńskiej oraz Kościoła wieluńskiego. W archiwum parafialnym znajdowały się cenne dokumenty dotyczące m.in. powstania styczniowego na ziemi wieluńskiej, działalności komisarza obwodu wieluńskiego Fryderyka Augusta Goleńskiego oraz dziejów kolegiaty wieluńskiej²². Niestety zaginęły one, prawdopodobnie bezpowrotnie, w latach II wojny światowej.

Swym opracowaniem poświęconym dziejom kościoła kolegiackiego oraz wieluńskiego zamku i miasta wpisał się do kręgu badaczy dziejów miasta. Jego praca *Z przeszłości Wielunia*²³ była przez okres kilkudziesięciu lat najobszerniejszym zarysem dziejów miasta. Publikował też drobne artykuły z prasie kościelnej dotyczące życia kościelnego w wieluńskiej parafii, był przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego „Głosu Ziemi Wieluńskiej” – mutacji „Ziemi Sieradzkiej” wydawanej przez ks. Aleksandra Brzezińskiego w Sieradzu²⁴. Pisał też artykuły do „Gazety Warszawskiej” oraz tygodnika „Niedziela”.

Jako radny Rady Miejskiej, ale też jako miłośnik dziejów Wielunia, usilnie zabiegał o ochronę zabytkowych obwarowań miejskich, murów obronnych i baszt, o ochronę zabytkowego nazewnictwa wieluńskich ulic. Jego wielką osobistą tragedią było zniszczenie przez Niemców w pierwszej godzinie pierwszego dnia wojny jednego z najcenniejszych zabytków polskiej architektury sakralnej, byłego kościoła kolegiackiego pw. św. Michała Archanioła²⁵.

¹⁹ T. OLEJNIK, *Pensja i Gimnazjum Humanistyczne Żeńskie Pelagii Zasadzińskiej w Wieluniu 1883-1939*, Wieluń 2013.

²⁰ APL, UWŁ, sygn. 2391.

²¹ APŁOS, SPW, sygn. 796, 83.

²² W. WILCZYŃSKI, *Informator Wieluński*, Wieluń 1935, 7.

²³ W. PRZYGOZDKI, *Z przeszłości Wielunia. Przyczynek do historii diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1928.

²⁴ T. OLEJNIK, *Wieluńska prasa regionalna 1915-1983*, Sieradz 1983, 36.

²⁵ O historii tej świątyni i jej tragicznym losie w latach 1939-1940 pisali: Z. CIEKLIŃSKI,

Już w listopadzie 1939 r. został na polecenie landrata Oldwiga von Naztmera aresztowany i deportowany wraz liczną rzeszą przedstawicieli wieluńskiej inteligencji do więzienia policyjnego w Łodzi, znalazł się w osławionym zbrodnią na Polakach obozie na Radogoszczu. Gdy w 1941 r. nastąpiły masowe aresztowanie polskich księży w tzw. Kraju Warty i ich deportacja do KL Dachau, uprzedzony o tym opuścił Wieluń i udał się na teren Generalnej Guberni. Przez następne lata okupacji przebywał w Częstochowie, pod opieką bp. Teodora Kubiny. Do ukończonego przez siebie Wielunia powrócił dopiero po śmierci w 1947 r., kiedy został pochowany przy głównej alei na wieluńskiej nekropolii.

3. Ks. pastor Henryk Wendt

Spośród wieluńskich kapłanów, którzy w czasach ciężkiej próby pięknie zapisali się w dziejach Wielunia, był też duszpasterz parafii ewangelicko-augsburskiej – pastor Henryk Wendt²⁶. Urodził się 7 maja 1886 r. w Nowosolnej. Po ukończeniu szkoły średniej rozpoczął studia teologiczne we Wrocławiu, a ukończył je w Dorpacie. W latach I wojny światowej był adiunktem parafii holenderskiej przy kościele św. Michała w Moskwie. Organizował tam polskie nabożeństwa i na polecenie bp. Juliusza Burschego prowadził poszukiwania dzieci polskich wywiezionych z Warszawy w głąb Rosji. W 1917 r., po złożeniu egzaminów, został skierowany na parafię przez generalnego zwierzchnika kościoła protestanckiego (superintendentę) Walligeroda. Na skutek ciężkich warunków bytu i wyczerpującej pracy zachorował na gruźlicę i z tego powodu opuścił parafię, by rozpocząć leczenie najpierw w Finlandii, a po zakończeniu wojny i powrocie do kraju – w Zakopanem.

W 1919 r. objął parafię w Wieluniu, w której odprawiał nabożeństwa w języku polskim. W 1921 r. poślubił wieluniankę Alicję Kawecką, z którą miał troje dzieci: Marię, Jana i Elżbietę.

W okresie międzywojennym między ewangelikami należącymi do parafii wieluńskiej, którymi w większości byli Polacy²⁷, ścierały się dwie opcje – polska i niemiecka. Ponieważ nabożeństwa w kościele ewange-

Kolegiata w Wieluniu i jej zniszczenie, „Biuletyn Historii Sztuki” 2 (1961) 225-227; T. OLEJNIK, *Wojenne losy kościoła farnego i koncepcja jego upamiętnienia*, w: *Siedem wieków fary wieluńskiej*, red. J. Książek, Wieluń 2009, 59-63.

²⁶ T. OLEJNIK, *Leksykon miasta Wielunia*, 327-328; J. OKSZA, *Ś.p. Ksiądz radca Henryk Wendt*, w: *Kalendarz Ewangelicki 1971*, Warszawa 1970, 63-68; TENŻE, *Pamięci Ks. Henryka Wendta*, „Jednota” (1970) 9, 16-18.

²⁷ APŁOS, SPW, sygn. 1843, 13.

lickim odbywały się wyłącznie w języku polskim, przedstawiciele opcji niemieckiej domagali się od pastora Wendta odprawiania nabożeństw w języku niemieckim. Głównym przedstawicielem opcji niemieckiej był przewodniczący ewangelickiej gminy wyznaniowej, wrogo usposobiony do państwa polskiego – Niemiec Kunibert Meske²⁸, właściciel majątku Ożarów. Z tego też powodu pastor Wendt był atakowany przez senatora Augusta Utte²⁹, który usiłował podporządkować parafię ewangelicko-augsburską w Wieluniu mniejszości niemieckiej.

Pastor Wendt nie ukrywał swych propolskich sympatii, był m.in. członkiem zarządu Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w Wieluniu³⁰, która to organizacja miała na celu umacnianie obronności państwa przez rozbudowę biernej obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej³¹.

Gdy w pierwszych miesiącach okupacji hitlerowskiej niemiecka administracja prowadziła akcję agitacyjną za podpisywaniem niemieckiej listy narodowościowej (Volksliste), landrat Oldwig von Natzmer wezwał do urzędu powiatowego pastora Wendta i przedstawił mu propozycję podpisania Volkslisty. Ten zdecydowanie odmówił, twierdząc, że czuje się Polakiem i Polakiem pozostanie. Wezwany następnie do siedziby Gestapo, gdy ponownie odmówił podpisania Volkslisty, został pobity.

Według relacji Janiny Tajster, pastor Wendt w jednym ze swych kazań wykazał się wielką osobistą odwagą, gdy wzywał swych parafian, którzy w większości podpisali Volkslistę, by godnie zachowywali się w stosunku do swych sąsiadów Polaków. Miał mówić: „Tutaj na tej Ziemi i w tym, dzisiaj zniszczonym mieście, Wasi ojcowie, jak i Wy, żyliście szczęśliwie, otoczeni szacunkiem tutejszego społeczeństwa. O tym musimy szczególnie dzisiaj pamiętać. Bóg dał Wam możliwość wykazania, czy miłość bliźniego jest w sercach Waszych”³².

Nie było więc rzeczą przypadku, że Niemcy, przeprowadzając w dniach 8 i 9 listopada masowe aresztowania Polaków, przede wszystkim z tzw. warstw kierowniczych, „głównie nauczycieli, urzędników, bogatych i wpływowych Polaków, właścicieli ziemskich i takie osoby,

²⁸ M. CYGAŃSKI, *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej 1919-1945*, Łódź 1962.

²⁹ August Utta, ur. w Augustynowie w pow. wieluńskim, nauczyciel, działacz niemieckiej mniejszości w Polsce, poseł na Sejm RP (1922-1930) i senator RP (1930-1935). Był członkiem Rady Synodu Ewangelicko-Augsburskiego RP. Zob. Cz. BRZOZA, *Utta August*, w: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski, Warszawa 1994, 556-557.

³⁰ „Echo Wieluńskie” (z 7 V 1933).

³¹ T. OLEJNIK, *Wieluń. Dzieje miasta*, 469.

³² Tamże, 20.

które przed wojną ujawniły się jako wrogowie Niemiec³³, wśród 250 aresztowanych osób i deportowanych do więzienia policyjnego na Radogoszczu w Łodzi znalazł się również pastor Henryk Wendt³⁴. Mimo stosowanych w stosunku do niego szykan przez służbę obozową, cechowało go poczucie osobistej godności. Współwięzień tego więzienia tak o nim napisał: „Czy nie widzisz w tym obozie pastora Wendta, który z godnością znosi wszelkie obelgi hitlerowców i zalicza się do nas, do narodu polskiego? On znosi jeszcze większe prześladowania niż my, gdyż przez Hitlera uważany jest za odszczepieńca, za zdrajcę. Tym byłoby bardzo łatwo przejść do «rodziny hitlerowskiej», gdyby tylko chcieli. A jednak... To jest naszą dumą narodową, naszą chlubą, że ludzie ci pokochali nasze tradycje, naszą kulturę, nasze obyczaje, nasz kraj – i w okresie niewoli narodowej przed poprzednią wojną, i obecnie dzielą z nami wspólną niedolę³⁵”.

„Zachowanie się pastora Wendta i jego deklaracja przynależności do narodu polskiego” – pisze w swych wspomnieniach Włodzimierz Jaskulski – „była dla wielu osób niemieckiego pochodzenia pewnym hamulcem, dla innych drogowskazem. Nawet dla tych, którzy podpisali volkslistę, słowa pastora wiele znaczyły i z reguły ich stosunek do Polaków był poprawny. Podkreślić też należy, że pastor Wendt swym przykładem przeciwstawiania się okupantowi i wierności Polsce, wniósł bardzo wiele dla niepodległości Polski, czym zasługuje na trwałą pamięć³⁶”.

Po zwolnieniu z Radogoszcza polecono mu natychmiast opuszczenie wraz z rodziną tzw. Kraju Warty³⁷. Wywoził go z Wielunia zajmujący się furmaństwem Jerzy Wierusz-Walknowski. Jak pisze w swych wspomnieniach Włodzimierz Jaskulski, jeden z czołowych działaczy konspiracji niepodległościowej: „dla upokorzenia pastora gestapowcy kazali mu wsiąść na inny wóz, brudny, w obskurnych deskach, na którym zamiast siedzenia znajdował się snopek słomy. Pastor wsiadł na ten wóz i kiedy koń ruszył, ukląkł i trzymając w ręku krzyż błogosławił miasto i ludzi na ulicy. Niektórzy ludzie klękali przed przejeżdżającym pastorem, nawet przechodzący Żydzi. Niemcy nie przewidywali, że wbrew

³³ ARCHIWUM PAŃSTWOWE W POZNANIU, Der Reichstatthalter im Reichsgau Wartheland, sygn. 1938, 8.

³⁴ T. OLEJNIK, *Wieluń. Dzieje miasta*, 358-369

³⁵ S. RAPALSKI, *Byłem w piekle*, Łódź 1969, 62.

³⁶ W. JASKULSKI, *O działalności niepodległościowej na Ziemi Wieluńskiej 1939-1953*, [Wieluń 1996], 20.

³⁷ APL, Zespół akt Gestapo, sygn. 164.

zamiarom upokorzenia pastora stał się on dla wieluńskiego społeczeństwa bohaterem”³⁸.

Po opuszczeniu Wielunia osiadł w Warszawie, gdzie jako urzędnik zarabiał na utrzymanie rodziny. Jego dzieci włączyły się w nurt pracy konspiracyjnej. Podczas Powstania Warszawskiego poległa jego córka Elżbieta, zaś syn Jan, po ciężkich bojach w zgrupowaniu „Baszta”, zdołał wydostać się z Warszawy i uniknąć niewoli. Na oczach pastora Wendta Niemcy rozstrzelali jego brata. Po upadku Powstania jego żonę i drugą córkę zesłano do obozu w Niemczech, zaś on sam znalazł schronienie na plebanii ewangelickiej w Częstochowie.

Po wyzwoleniu Wielunia spod okupacji niemieckiej natychmiast powrócił na swą placówkę duszpasterską do Wielunia i z zapałem zabrał się do renowacji zdewastowanego przez Niemców kościoła, który okupanci zamierzali przebudować na kino³⁹. W pierwszych latach powojennych władze Kościoła ewangelicko-augsburskiego proponowały ks. Wendtowi objęcie parafii w Radomiu, jednakże tej propozycji nie przyjął⁴⁰.

W ciągu długich lat swej posługi duszpasterskiej zjednał sobie uznanie i szacunek wielunian. Zmarł 15 lutego 1970 r. w szpitalu w Łodzi. Jego manifestacyjny pogrzeb w Wieluniu, z udziałem duchowieństwa wyznania rzymskokatolickiego i ewangelicko-augsburskiego oraz licznych rzesz wielunian, był świadectwem uznania i hołdu dla kapłana i Polaka patrioty. Pochowany został na cmentarzu ewangelickim w Wieluniu przy ul. Polskiej Organizacji Wojskowej.

Uchwałą Rady Miejskiej z dnia 15 maja 2002 r. ulicy na osiedlu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, znajdującej się w pobliżu cmentarza, nadano imię pastora Henryka Wendta⁴¹.

4. Ks. Józef Pruchnicki

Kapłanem, który zapisał piękne karty w służbie Kościoła i Ojczyzny, był długoletni proboszcz parafii NMP – ks. Józef Pruchnicki, bohater wojny polsko-bolszewickiej 1920 r., kawaler Orderu Virtuti Militari. W latach okupacji hitlerowskiej, po masowych aresztowaniach ducho-

³⁸ W. JASKULSKI, *O działalności niepodległościowej na Ziemi Wieluńskiej*, 110.

³⁹ T. OLEJNIK, *Hitlerowska polityka walki z kulturą polską na obszarze powiatu wieluńskiego w latach 1939-1945*, „Rocznik Muzeów i Ochrony Zabytków Ziemi Polski Środkowej” 1 (1973), 55-65.

⁴⁰ APŁOS, SPW, sygn. 234.

⁴¹ ARCHIWUM URZĘDU MIEJSKIEGO W WIELUNIU, sygn. brak, Rejestr uchwał Rady Miejskiej III kadencji, brak paginacji.

wieństwa katolickiego w tzw. Kraju Warty (1941 r.) i deportacji do obozu koncentracyjnego w Dachau, był jednym z dwóch kapłanów, którym Niemcy pozwolili sprawować opiekę duszpasterską, z jedynym kościołem parafialnym w Rudzie, dla ponad 200 tys. Polaków w rozległym, powiększonym o 5 gmin powiatu radomszczańskim, powiecie wieluńskim. Sprawując w niezmiernie trudnych warunkach okupacyjnych posługę kapłańską dla wiernych, należał jednocześnie do konspiracji niepodległościowej, był aresztowany przez gestapo i zagrożony deportacją do obozu koncentracyjnego bądź egzekucją.

Jego wielką zasługą, już w okresie powojennym, było dokonanie regotyacji najstarszej wieluńskiej świątyni – kościoła p.w. Bożego Ciała.

Ponieważ w hołdzie złożonym temu kapłanowi ks. prof. Jan Związek opracował wspinałą, doskonale udokumentowaną jego biografię⁴², zainteresowanych odsyłam do tej książki, wydanej przez Muzeum Ziemi Wieluńskiej i Wieluńskie Towarzystwo Naukowe. W 50. rocznicę śmierci ks. Józefa Pruchnickiego w 2013 roku Wieluńskie Towarzystwo Naukowe we współdziałaniu z Klasztorem Sióstr Bernardynek zorganizowało uroczystość religijno-patriotyczną, z tej okazji wybito też medal pamiątkowy.

5. Ks. Edward Banaszekiewicz

Kontynuatorem dzieła ks. J. Pruchnickiego był ks. Edward Banaszekiewicz, były kapelan 27 pp Armii Krajowej w latach okupacji⁴³. Po objęciu w 1964 roku stanowiska proboszcza parafii NMP w Wieluniu kontynuował rozpoczęte przez ks. Pruchnickiego dzieło regotyacji kościoła p.w. Bożego Ciała. Jego dziełem jest odbudowa zniszczonego przez Niemców 1 września 1939 r. skrzydła budynku klasztornego i przystosowanie go do nowych potrzeb parafii. W prezbiterium kościoła parafialnego założono nowe witraże, główne drzwi wejściowe do świątyni ozdobiono wykonanymi w miedzianej blasze scenami z związanymi z historią miasta i kościoła. Kapłan ten walnie przyczynił się do restauracji znajdujących się na terenie parafii zabytkowych budowli sakralnych. Dokonał odnowy kościółka p.w. św. Barbary oraz drewnianego kościółka w Gaszynie.

⁴² J. ZWIĄZEK, *Książd Józef Pruchnicki i jego czasy (1894-1963)*, Wieluń 2014.

⁴³ T. OLEJNIK, *Leksykon miasta Wielunia*, 24-25.

Wspólnie z ks. dr. Walentym Patykiewiczem jest autorem publikacji poświęconej dziejom obrazu Matki Bożej Pocieszenia znajdującego się w kaplicy kościelnej.

Po reaktywowaniu kolegiaty wieluńskiej otrzymał godność prałata prepozyta kapituły wieluńskiej, następnie został mianowany prałatem honorowym Ojca Świętego.

Na prośbę kierownictwa Muzeum Ziemi Wieluńskiej przekazał do zbiorów muzealnych cenne obrazy świeckie z wyposażenia zniszczonego przez Niemców kościoła kolegiackiego: portret trumienny na blasze Marka Radoszewskiego z XVII w. oraz portret olejny na płótnie prezydenta Wielunia Stanisława Ziętarskiego, także z XVII w.

Za działalność na rzecz ratowania sakralnego dziedzictwa kulturalnego był odznaczony w 1980 r. doroczną nagrodą Towarzystwa Przyjaciół Wielunia.

The Priests Signed into the History of Wieluń Summary

Over the seven centuries of the history of the Church in Wieluń, there were a lot of priests who ministered to religious community, but there were also some priests who have signed into the history of the city as eager patriots, great community workers and protectors of local cultural heritage. In the 19th and 20th centuries they were the following ones: Fr. Jan Goworowski (1857-1918), Fr. Wincenty Przygodzki (1870-1947), Fr. the pastor Henryk Wendt (1886-19170), Fr. Józef Pruchnicki (1894-1963) and Fr. Edward Banaszekiewicz (1907-1989).

Słowa kluczowe: duchowieństwo, parafia, pastor, proboszcz, Wieluń.

Keywords: clergy, parish, pastor, parish priest, Wieluń.

Bibliografia

I. Źródła archiwalne

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W ŁODZI – ODDZIAŁ W SIERADZU

Starostwo Powiatowe Wieluńskie, sygn. 40; 234; 278; 789; 796; 936; 1843.

Powiatowa Komenda Policji Państwowej, sygn. 254.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W ŁODZI

Urząd Wojewódzki Łódzki, sygn. 2390; 2391.

Zespół akt Gestapo, sygn. 164.

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W POZNANIU

Der Reichstatthalter im Reichsgau Wartheland, sygn. 1938.

ARCHIWUM URZĘDU MIEJSKIEGO W WIELUNIU

sygn. brak, Rejestr uchwał Rady Miejskiej III kadencji.

II. Opracowania

Brzoza Cz., *Utta August*, w: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J. Majchrowski, Warszawa 1994, 556-557.

Ciekliński Z., *Kolegiata w Wieluniu i jej zniszczenie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 2 (1961) 225-227.

Cygański M., *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej 1919-1945*, Łódź 1962.

„Echo Wieluńskie” (z 7 V 1933).

„Echo Wieluńskie” (z 16 V 1933).

„Głos Ziemi Wieluńskiej” (1926) 27, 2.

Jaskulski W., *O działalności niepodległościowej na Ziemi Wieluńskiej 1939-1953*, [Wieluń 1996].

Książek J., *Ks. Wincenty Przygodzki – kapłan, działacz społeczny, polityczny oraz regionalista*, RW 4 (2004), 39-67.

Oksza J., *Pamięci Ks. Henryka Wendta*, „Jednota” (1970) 9, 16-18.

Oksza J., *Ś.p. Ksiądz radca Henryk Wendt*, w: *Kalendarz Ewangelicki 1971*, Warszawa 1970, 63-68.

Olejnik T., *Wieluńskie w latach rewolucji 1905-1907*, RW 5 (2005), 195-204.

Olejnik T., *Gimnazjum Męskie im. Tadeusza Kościuszki w Wieluniu w latach 1906-1918. Przyczynek do dziejów wieluńskiego szkolnictwa*, „Sieradzki Rocznik Muzealny” 3 (1986), 45-55.

Olejnik T., *Hitlerowska polityka walki z kulturą polską na obszarze powiatu wieluńskiego w latach 1939-1945*, „Rocznik Muzeów i Ochrony Zabytków Ziemi Polski Środkowej” 1 (1973), 55-65.

Olejnik T., *Leksykon miasta Wielunia*, Wieluń 2007.

Olejnik T., *Muzeum Ziemi Wieluńskiej w Wieluniu. Dzieje, zbiory, działalność (1964-1984)*, Warszawa – Łódź 1987.

Olejnik T., *Pensja i Gimnazjum Humanistyczne Żeńskie Pelagii Zasadzińskiej w Wieluniu 1883-1939*, Wieluń 2013.

- Olejnik T., *Udział ziemi wieluńskiej w walkach o zjednoczenie Śląska z Macierzą w latach 1919-1921*, „Kwartalnik Opolski” 17 (1971) 3, 92-110.
- Olejnik T., *Wieluń. Dzieje miasta (1793-1945)*, Piotrków Trybunalski 2003, 381-388.
- Olejnik T., *Wieluńska prasa regionalna 1915-1983*, Sieradz 1983.
- Olejnik T., *Wojenne losy kościoła farnego i koncepcja jego upamiętnienia*, w: *Siedem wieków fary wieluńskiej*, red. J. Książek, Wieluń 2009, 59-63.
- Olejnik T., *Z tradycji kulturalnych Wielunia*, „Siódma Prowincja” (1996) 1, 5-8.
- Przygodzki W., *Z przeszłości Wielunia. Przyczynek do historii diecezji częstochowskiej*, Częstochowa 1928.
- Wilczyński W., *Informator Wieluński*, Wieluń 1935.
- Zabraniak S., *Wieluński ośrodek kościelny w okresie staropolskim*, Lublin 2004.
- Związek J., *Ksiądz Józef Pruchnicki i jego czasy (1894-1963)*, Wieluń 2014.
- Związek J., *Przygodzki Wincenty*, PSB 29, 163-164.
- Związek J., *Przygodzki Wincenty*, SPTK 6, 736-737.